

Kistelepülési tanulók útja az iskolarendszerben

A községi, kistelepülési iskolák tanulói nem alkotnak társadalmi értelemben homogén csoportot, közös jellemzőjük azonban, hogy az átlagosnál kisebb településeken élnek és kistelepülési iskolákba járnak. Ez a két tényező, bár nem feltétlenül meghatározó módon, de nehezebb indulási, tanulási feltételeket valószínűsít: kedvezőtlenebb családi háttérrel, rosszabb intézményi feltételeket az oktatásban, amihez gyakran társulnak a bejárással összefüggő nehézségek is.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kistelepülési iskolákból jövő tanulók a továbbtanulás terén jelentősen lemaradnak a többi tanulóhoz képest, magasabb köztük a középfokon tovább nem tanuló, illetve a zsákutcás képzések irányában továbbtanuló. Vizsgálatunk során a községekben iskolába járó tanulók iskolai pályáját elemezzük közelebbről annak érdekében, hogy feltárjuk főbb sajátosságait, az átlagos iskolázási utaktól való esetleges eltéréseit.

A kistelepülési iskolák tanulójának iskolázási útját azért kell kiemelt figyelemmel kísérni, mert ezeken a településeken nagyobb valószínűséggel találunk olyan tanulói csoportokat, melyek lakóhelyük vagy szülői háttérük következtében eleve nehezebb körülmények közül kerülnek ki (bejárók, cigány származásúak, munkanélküli szülők gyermekei), akiknek gyakran sem iskoláik nem rendelkeznek azokkal az eszközökkel, melyek az esetleges hátrányokat kompenzálni lennének képesek, sem szüleik nem rendelkeznek tudatos és hatékony iskolázási stratégiával, amely kitérés utat mutathatna egy kedvezőtlen kiinduló helyzetből. Ennélfogva a kistelepülési iskolák jelentik az oktatási rendszer azon szegmensét, ahol a társadalmi és az oktatásügyi hátrányok a leginkább halmozódnak (szegregált helyzetükből fakadóan) gyakran konzerválódnak hajlamosak. Nehezíti a kistelepülési iskolák és tanulójuk helyzetét, hogy a kilencvenes években – miközben ezeken a településeken a gyerekszám növekedett – helyzetük kismértékű romlást mutat. (1. táblázat)

1. táblázat. Az elsős és ötödikes általános iskolai tanulók aránya az összes tanuló %-ában településtípusonként, 1993, 1997, 1999.

		1993		1997		1999	
Településtípus		Tanulók	Az összes tanuló %-ában	Tanulók	Az összes tanuló %-ában	Tanulók	Az összes tanuló %-ában
község	elsős	52456	13,1	48367	14,1	46426	13,50
	ötödikes	49007	12,2	42488	12,4	42091	12,24
Mo. összes	elsős	125679	12,5	125875	13,1	121424	12,64
	ötödikes	125160	12,4	121515	12,6	119599	12,45

Forrás: OM statisztika, 1993, 1997, 1999.

A kilencvenes években a veszélyeztetett tanulók aránya a statisztikai adatok tanúsága szerint a településhierarchia két pólusán nőtt meg a leginkább: a fővárosban és a közsé-

gekben. (2. táblázat) A kistelepülési iskolák és tanulók helyzete tartósan nehéz, sőt romló állapotot mutat más vizsgálatokban is. (Vári, 1997)

2. táblázat. A veszélyeztetett tanulók aránya az általános iskolákban településtípusonként, 1993, 1997, 1999.

	1993		1997		1999	
	N	Az összes tanuló %-ában	N	Az összes tanuló %-ában	N	Az összes tanuló %-ában
Budapest	23303	14,63	26455	18,46	25598	18,10
megyei jogú város	7309	3,87	9619	4,84	9578	4,83
egyéb város	11660	4,47	14670	5,27	14062	5,07
község	24233	6,05	24983	7,26	25527	7,42
összes	66505	6,59	75727	7,85	74765	7,78

Forrás: OM statisztika, 1993, 1997, 1999.

A tanulási, iskolázási útvonalak természetesen sok tényező mentén alakulnak: fontos pontnál meghozott döntések, idő-, energia- és anyagi ráfordítások és nem utolsósorban a tanulói képességek alakítják. Mindezt természetesen befolyásolják a szülői ambíciók, elképzelések és a környezeti adottságok. Elemzésünk egy olyan tanulócsoportra irányul, mely egy sajátos külsődleges tényező, a lakóhely mentén különíthető el. A lakóhely szerint történő elkülönítés természetesen együtt jár a tanulók társadalmi összetételének sajátosságaiival is, részben ennek révén, részben ettől függetlenül meghatározva a tanulók iskolázási esélyeit, pályáját. Az utóbbit azonban befolyásolhatják olyan tényezők is, mint például az iskola és a lakóhely távolsága, az iskola lehetőségei, az oktatás színvonala.

Az iskolázási utak oktatási rendszeren keresztül ívelő jellemzőinek leírása önmagában is igen komplex feladat, még nehezebb mindezt a fontosabb befolyásoló tényezőkkel összefüggésben leírni. Itt most eleve lemondunk az összefüggések, az egyes befolyásoló tényezők hatásának feltárásáról, s csupán a főbb különbségek kialakulásának és mértékének azonosítására, leírására szorítkozunk. Az iskolázási, tanulási utakat közvetlenül alakító fontosabb tényezők igen sokrétűek lehetnek, elemzésünkben olyan tényezőket választottunk közelebbi vizsgálat tárgyául, amelyekről más elemzések alapján úgy véltük, hogy jelentős különbségek hordozói lehetnek. Ezek az alábbiak:

általános iskola

- az általános iskola választása;
- az iskolába járás körülményei;
- az iskolai tanulásra fordított idő: tanórai és tanórán kívüli tanulás;
- iskolán kívüli tanulásra fordított idő: különórák, otthoni tanulás;
- iskolán kívüli egyéb tevékenységek;
- eredmények: bizonyítvány, évisméltés, lemorzsolódás;

középfok

- továbbtanulás: aspirációk, tényleges irányok az általános iskolások körében;
- a középiskola választása;
- az iskolán kívüli tanulásra fordított idő (különórák, otthoni tanulás);
- iskolán kívüli egyéb tevékenységek (házimunka, szabadidős elfoglaltságok);
- eredmények: bizonyítvány, évisméltés, lemorzsolódás;
- felsőfokú továbbtanulás vagy elhelyezkedési törekvések.

A kutatás során az alábbi kérdéseket vizsgáltuk: Mennyiben térnek el a kistelepülési tanulók pályáinak fenti jellemzői a többségtől? Mennyiben jellemző rájuk, hogy rosszabb feltételek mellett tanulnak, illetve kedvezőtlenebb pályákra kényszerülnek? Milyen a jellemzőnek mondható útvonal esetükben, és milyen a többség esetében, s mekkora az ezek közötti eltérés? Hogyan alakulnak a különbségek az időben, a felsőbb évfolyamokon, a középfokon – a pályák egészét tekintve nőttek vagy csökkentek-e a különbségek a választott tanulói csoport és a tanulók többsége között?

Mintánkat az Országos Közoktatási Intézetben 2002-ben folyó, 'Tanulói terhek' című kutatás kérdeztjei közül a 7. és 9. évfolyamra járó, községekben lakó tanulók alkotják. A 7. évfolyamon ez 434 főt jelent, a 9. évfolyamon sajnos nagyon kicsi az elemszám, ezért az értelmezés az ő esetükben fokozott óvatosságot igényel. Az elemzés során a kérdések egy részénél a községben lakók adatait az átlaggal vetjük össze, a kérdések más részénél (ahol a többi kategória adatai is jellemzőnek és relevánsnak tűntek) valamennyi településkategória adataira kitérünk, hogy differenciáltabb képet vetíthessünk a községi tanulók mögé – de végső soron ezzel is az ő helyzetüket igyekszünk jobban megvilágítani. (3. táblázat)

3. táblázat. Községek tanulói a 7. és a 9. évfolyamon (N, %)

község lélekszáma	7. évfolyam		9. évfolyam	
	N	%	N	%
1–1000	62	14,3	32	61,5
1001–1500	63	14,5	-	-
1501–2000	80	18,4	20	38,5
2001–	229	52,8	-	-
együtt	434	100	52	100

Az elemzés során először a családi hátteret, majd a továbbhaladás főbb jellemzőit vizsgáljuk, kitérve figyelemmel a községi, kistelepülési iskolákban tanulóakra – előbb a 7., majd a 9. évfolyamos tanulókat vizsgálva. Az írás végén összevetjük a választott szempontokat a két évfolyam esetében, s ezzel megkíséreljük megrajzolni a kistelepülési iskolák tanulóinak valószínűsíthető iskolázási esélyeit, tanulási pályáját – hangsúlyozottan csak a leírás, s nem az összefüggések részletes feltárásának az igényével.

A tanulók társadalmi összetétele, családi háttere

Bár az elemzésben módszeresen nem vizsgáltuk a tanulók családi háttér szerinti különbségeit és a vizsgált különbségek ezekkel való összefüggéseit, érdemes az elemzés kezdetén áttekinteni a tanulói összetétel jellemzőit az egyes településkategóriákon. A családi háttér vizsgálatánál a szülők iskolázottságát, foglalkoztatottságát elemeztük, kiegészítve az együtt élők számának s lakáskörülményeik jellemzőinek elemzésével. A szülők iskolázottságában megfigyelhető a szokásos települési lejtő, de az iskolázottságban megfigyelhető különbségek jelentősen megnőnek az egyéb városok és a községek között – a két településkategória között jóval nagyobb a távolság, mint a főváros és a kisvárosok között. Mind az anyák, mind az apák iskolázottsága a fővárosban a legmagasabb, itt háromnegyedük érettségivel vagy diplomával rendelkezik. A megyei jogú városok lakossága polarizáltabb: az apák közt a szakmunkások és a felsőfokú oklevéllel rendelkezők hasonló arányban vannak, az anyák között az érettségizettek aránya is jelentős. Az egyéb városok népességének összetétele a legkiegyensúlyozottabb, mind az anyák, mind az apák esetében. A községekben élő apák jellemzően szakmunkás vagy ennél alacsonyabb iskolázottsággal rendelkeznek. (4. táblázat)

4. táblázat. A szülők iskolázottsága (%)

	apa				anya			
	főváros N=116	mjváros N=310	e.város N=331	község N=368	főváros N=138	mjváros N=349	e.város N=376	község N=387
8 általános	5,2	6,5	7,3	19,6	10,9	13,8	10,9	32,3
szakmunkás	24,1	37,1	36,9	53,8	14,5	20,9	23,9	32,3
érettségi	30,2	18,7	26,6	17,7	34,8	27,2	35,6	21,4
felsőfok	40,5	37,7	29,3	9,0	39,9	38,1	29,5	14,0
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Úgy fest, hogy a foglalkoztatottság dimenziójában is a községek és a többi településtípus között van a valódi szakadék, s nem a településhierarchia más településtípusai között. A szülők foglalkoztatottsága terén a vállalkozás, a munkanélküliség és a háztartásbeliek arányában van jelentős különbség: a vállalkozók inkább városban élnek, a munkanélküliek és háztartásbeliek (az anyák között) inkább a községekben. A községek és a többi településtípus között húzódo különbség elsősorban a munkanélküliek arányában mérhető le: arra, hogy a szülők között munkanélkülit találjunk, a községekben kétszer-háromszor akkora az esély, mint a többi településtípuson.

A családnagyságban az előbbiekhöz hasonló jelentős különbséget találtunk. Az egy lakásban élők átlagos száma 3,8 és 4,7 között alakul: az előbbi a fővárosra, az utóbbi a községre jellemző. Mivel az utóbbi adódhat a községekben inkább jellemző többgenerációs együttélésekből és a szintén a községekben gyakoribb, több gyermeket nevelő családok magasabb arányából egyaránt, megvizsgáltuk a testvérek számát is. Vizsgált tanulóink testvéreinek átlagszáma 1,8, ebben azonban valóban jelentős eltéréseket találtunk az egyes településtípusok esetében: a legalacsonyabb az egyéb városokban volt a testvérek száma (1,6), s a legmagasabb a községekben (1,9). Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a testvérek számától függetlenül is magasabb az együtt élők száma a községekben (4,7), ami a nagyobb gyerekszám mellett még többgenerációs együttélés előfordulását sejteti.

A továbbhaladás, iskolázási pályák főbb jellemzői a 7. évfolyamon

Iskola, lakóhely, iskolaválasztás

Az iskolázási utat befolyásoló tényezők között elsősorban az iskola és a lakóhely viszonyát vizsgáltuk meg. Az iskolai pályát jelentős mértékben befolyásolhatja, hogy a tanuló szülőhelyén járhat-e iskolába, hogy milyen a lakóhely és az iskola térbeli közelsége, és hogy milyenek a bejárás körülményei. A tanulók túlnyomó része saját településén jár iskolába (82,3 százalék), ez különösen a községekben élőkre jellemző (87,6 százalék). A fővárosban nagy arányban vannak nem körzeti iskolába járók – ezt feltehetően az agglomerációban lakó, de a fővárosban tanuló diákok magas aránya magyarázza –, de a nagyvárosokban is 20 százalék körüli a bejárók aránya. Az apa iskolázottsága mentén vizsgálva úgy tűnik, hogy ez inkább jellemző a diplomás szülők körében, ezért minden bizonnyal tudatos iskolázási stratégiáról van szó, s nem a körülmények sajátos következményéről. Nem sokkal marad el azonban ettől a 8 általánost végzett apák gyerekei között a bejárók aránya, esetükben úgy véljük, éppen fordítva, inkább a körülmények hatásáról van szó. Az iskolába érés átlagos ideje a fővárosban a legtöbb, a nagyvárosokban szintén jelentős, kevesebb a kisebb városokban, s a legkevesebb, de az előbbihez szinte hasonlóan alakul a községekben.

Az iskolázás kezdetén az iskolaválasztás a legmeghatározóbb tényező. Az iskolaválasztás lehetőségét a szülők számára az oktatási törvény biztosítja, ez azonban csak azok számára valós lehetőség, akik olyan településen élnek, ahol egynél több iskola működik. Mintánkban átlagosan nagyjából hasonló (egyharmados) arányban vannak a tanulók kö-

zött, akik nem is választhattak, illetve akik választhattak, de a legközelebbi iskolát választották, valamint akik mást választottak. Településtípusonként azonban nagyon nagyok az eltérések: a fővárosban és a nagyvárosokban a többség a maga (illetve szülei) által választott iskolába jár, a kisvárosokban inkább a legközelebbibe, a községekben pedig jellemzően nem volt választási lehetőség, itt mindössze 12 százalék azok aránya, akik más iskolát választottak, nem a legközelebbit. (5. táblázat)

5. táblázat. A jelenlegi iskolád a lakásodhoz legközelebbi iskola? (%)

	főváros N=188	megyei j.v. N=458	egyéb város N=528	község N=545	átlag N=1719
igen, nincs is más	3,2	18,3	12,5	77,8	33,7
igen, de van más	45,2	34,9	56,1	10,6	34,8
nem	51,6	46,7	31,4	11,6	31,4
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az iskolaválasztás, azaz a nem körzeti, illetve a legközelebbi iskola választásának kérdése, úgy tűnik, csak részben függ össze az iskola speciális kínálatával. A fővárosban, ahol amúgy magas azok aránya, akik nem a lakóhelyükhöz legközelebbi iskolába járnak, meglepő módon csak a tanulók negyede jár tagozatos osztályba. A tagozatos osztályba járás inkább jellemző a nagyvárosokra, sőt még a kisvárosokban is gyakrabban fordul elő! A tagozatos osztályokba járók aránya a községekben a legalacsonyabb, ennek feltételezhető oka, hogy itt eleve kisebb arányban fordul elő tagozatos osztály. (6. táblázat)

6. táblázat. Milyen osztályba jársz? (%)

	főváros N=177	megyei j.v. N=449	egyéb város N=533	község N=523	átlag N=1682
normál	67,8	58,4	65,1	93,9	72,5
tagozatos	26,0	40,3	34,3	5,9	26,2
egyéb	6,2	1,3	0,6	0,2	1,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Nem biztos azonban, hogy az általános iskola választása az iskolakezdekori végleg eldönti, hogy 8 éven át hol tanul a gyerek, s hogy hol végzi el az általános iskolát. Horizontális változtatásra sor kerülhet költözés vagy tanulmányi okok következtében, nagy azonban a szerkezetváltó gimnáziumok elszívó hatása is az általános iskola felső tagozatán tanulók körében. Mintánkban igen nagy azok aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem a jelenlegi iskolában kezdték az első osztályt, hanem egy másikban (32,3 százalék). Ezek aránya elsősorban a fővárosban, másodsorban a nagyvárosokban magas (40,2, illetve 38,2 százalék) – jórészt feltehetően a szerkezetváltó iskolák következtében. A kisvárosokban már ritkábban fordul elő (30,7 százalék), a községekben csak a tanulók negyedét érinti (26,3 százalék), itt a legkevésbé jellemző a tanulók horizontális mozgása, azaz itt végeznek a tanulók a legnagyobb valószínűséggel abban az iskolában, amelyikben kezdtek.

Fontosnak ítéltük annak vizsgálatát, hogy mennyire szeretnek a gyerekek iskolába járni, s hogy ebben van-e jelentős különbség – hiszen az iskolához való viszony befolyásolja a tanulási kedvet, s ezen keresztül várhatóan a tanulásra fordított időt és a tanulás eredményességét is. Átlagosan úgy tűnik, a gyerekek inkább szeretnek, mint nem szeretnek iskolába járni (67,7, illetve 32,4 százalék). Sajátosan különböző azonban az iskolához való viszony az egyes településtípusok esetében: a legjobban a megyei jogú városok tanulói szeretnek iskolába járni, a legkevésbé a községi tanulók: 38,4 százalékuk nem igazán szeret iskolába járni. Ennek oka lehet a család és az iskola közti társadalmi-kulturá-

lis távolság, de az is, hogy a nagyobb hátrányokkal induló tanulók számára kevesebb sikerélményt ad az iskola. (7. táblázat)

7. táblázat. Szeretsz-e ebbe az iskolába járni? (%)

	főváros N=188	megyei j.v. N=450	egyéb város N=536	község N=535	átlag N=1709
nagyon	23,4	25,3	21,8	18,3	21,8
eléggé	51,1	47,6	44,4	43,4	45,6
nem nagyon	19,7	20,2	24,8	30,7	24,9
egyáltalán nem	5,9	6,9	9,0	7,7	7,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Időfelhasználás

Az iskolázási esélyeket nagymértékben befolyásolhatja a napi terhelés, illetve a napi tevékenységek szerkezete, s ezen belül a tanulásra fordított időmennyiség. Ezt az alábbi tevékenységek elemzése révén közelítettük meg: az iskolán belüli tanórai és a tanórán kívüli foglalkozások vizsgálatával. A tanórákra fordított heti összes óraszám a megyei jogú városokban volt a legnagyobb, a községekben a legalacsonyabb. A különbség, bár nem tűnik nagyknak, érdekes módon leképezi a településtípusok oktatásieredményesség-mutatókban kirajzolódó sorrendjét. Érdekes még, hogy különbség mutatkozik a terhelés heti megoszlásában is az iskolák között: a tanórai terhelés átlagosan a hét első felében nagyobb, mint a másodikban, ez különösen így van a megyei jogú városokban. A főváros ettől eltér: itt a hét közepére esik a legnagyobb óraszám, a hét elején még, a hét végén már nem töltenek sok időt a tanulók tanórai tanulással. A községekben a legalacsonyabb a napi átlagos, tanórai tanulásra fordított idő, s egyben a leginkább kiegyensúlyozott a heti terhelés: a hétfői „csúcs” csak szerény mértékben haladja meg a lazább napokat. (8. táblázat)

8. táblázat. Iskolai tanórák napi óraszama (átlagok)

	főváros	megyei j. város	egyéb v.	község	átlag
hétfő	5,80	5,95	5,90	5,78	5,87
kedd	5,68	5,99	5,76	5,73	5,80
szerda	5,86	5,80	5,78	5,76	5,79
csütörtök	5,74	5,73	5,72	5,73	5,73
péntek	5,69	5,61	5,63	5,62	5,63
együtt	28,77	29,08	28,79	28,62	28,82
napi átlag	5,75	5,81	5,76	5,72	5,76

Sokszínű a kép abban a tekintetben, hogy milyen tanórán kívüli foglalkozásokon vesznek részt az iskolán belül a tanulók: a legtöbb külön foglalkozásra a megyei jogú városok iskoláiban tanulók járnak, ők a legtöbb időt edzésre és énekkari foglalkozásokra fordítják. A kisebb városok tanulói közül a legtöbben zenei foglalkozásra járnak, ezt követik a sport- és művészeti foglalkozások. A községek tanulói edzésre, művészeti foglalkozásra és szakkörökre, valamint egyéb foglalkozásokra fordítanak időt a tanórákon kívül. A fővárosi tanulók meglepően kevés időt töltenek az edzésen kívül minden egyéb foglalkozással, összes különórára fordított idejük is jócskán elmarad nemcsak az átlagtól, de a községi tanulók által erre fordított időmennyiségtől is. (9. táblázat)

Az előbbieknél nagyobb társadalmi különbségre számítottunk az iskolán kívüli elfoglaltságokra és az otthoni tanulásra fordított időben, mivel ezekre már szinte kizárólag a családi aspirációk és anyagi lehetőségek vannak hatással. Az iskolán kívüli elfoglaltságok körében elsősorban a tanulási, művészeti és sport jellegű tevékenységeket vizsgáltuk: ezek átlagosan napi 2,28 (az „egyéb” kategória nélkül 1,56) órát vesznek igénybe,

9. táblázat. Iskolai, tanórán kívüli foglalkozások heti óraszámja (átlagok)

	főváros	m. j.város	egyéb város	község	átlag
korrepetálás	1,39	1,64	1,57	1,34	1,49
tehetséggondozás	1,75	2,00	2,07	1,59	1,85
énekkar	1,50	2,42	1,59	1,23	1,71
hittan	1,00	1,42	1,28	1,21	1,27
szakkörök	1,52	1,64	1,44	1,83	1,65
zene	1,67	1,96	2,61	1,97	2,15
edzés	2,81	2,86	2,50	2,07	2,45
művészeti tevékenység	1,69	1,95	2,28	1,89	2,00
egyéb	1,64	7,07	6,10	7,09	6,08
hetente együtt	14,97	22,96	21,44	20,22	20,65
napi átlag	1,66	2,55	2,38	2,25	2,29

köztük leggyakrabban az edzés és egy „egyéb” tevékenység fordul elő, jelentős még a művészeti tevékenység aránya is. A fővárosi gyerekek elsősorban különóra és edzésre járnak gyakran, de sokan járnak művészeti foglalkozásokra és különórára is körükben, a megyei jogú városokban az átlagot meghaladó különórára, az egyéb városokban a művészeti foglalkozásra járók aránya. A községi tanulók a fentiekben az átlag alatt maradnak, az „egyéb tevékenység”-ben azonban jóval az átlag feletti az arányuk.

Az otthoni tanulásra fordított idő 1–2 óra között alakul minden vizsgált tanulócsoportnál, s jellemzően átlagosan több a hétvégén, mint hétköznap – egy nap, a kedd kivételével. Átlagosan valamivel több, mint két órát, 138,8 percet fordítanak a tanulók naponta otthoni házi feladatra, ez hétköznap hasonló (136 perc), hét végén 6,5 perccel több. A községek tanulói ennél valamivel kevesebb időt fordítanak otthon a házi feladatra, de a különbség átlagosan csak 3–4 perc.

A házimunkával töltött idő hétköznap átlagosan a tanulási időnél csaknem 10 perccel hosszabb, hét végén jelentősebb, 26 perccel haladja meg azt. A szabadidő mértékében átlagosan nagyon nagy a különbség a hétköznapok és a hétvége között. A községekben lakó tanulók jóval több időt töltenek házimunkával, közel napi 3 órát (hétköznap átlagosan 2,7 órát, hétvégén 3,1 órát), s valamivel több a szabadidejük is. A községek tanulóinak életében, úgy tűnik, az átlagnál nagyobb szerepet játszik a munka, de a szabadidős elfoglaltságok is, a tanulás azonban kisebbet. (10. táblázat)

10. táblázat. Otthon házimunkával töltött idő és szabadidő, hétköznapon és szabadnapon (%)

		házimunka			szabadidő		
		óra	perc	együtt	óra	perc	együtt
hétköznap	község	2,19	29,19	174,18	6,13	28,80	451,5
	átlag	2,00	27,08	147,08	5,83	28,65	378,5
szabadnap	község	2,51	28,80	179,4	9,61	28,81	585,4
	átlag	2,37	27,41	169,6	10,22	27,11	640,3

A szabadidő eltöltése napi szinten leggyakrabban a tévénézést jelenti, de igen általános a zenehallgatás is, s jelentős a baráttal, barátnővel töltött és a sportra és a számítógépre fordított idő is. Az olvasás csak a tanulók egyötödének tartozik a napi elfoglaltságai közé, vagyis kevésbé jellemző napi tevékenység, mint a számítógépezés. A községek tanulói átlagos mértékben nézik a tévét, sok időt töltenek zenehallgatással, s jelentős a naponta sportolók aránya is körükben. Az átlag alatt maradnak azonban a számítógépezésben s az olvasásban is (valamivel kisebb mértékben). A szabadidő eltöltésében összességében a különbség a községben élő tanulók és az átlag között jóval kisebb, mint amit a házimunkára fordított idő esetében tapasztaltunk. (11. táblázat)

11. táblázat. Szabadidő eltöltése – (mindennap válaszok %-a)

	Budapest N=189	megyei j.v. N=455	egyéb v. N=537	község N=537	átlag N=1718
olvasok	22,8	25,7	18,9	18,7	21,1
tévézem	85,7	81,8	87,5	85,6	85,2
számítógépezem	45,5	33,3	28,4	24,0	30,2
sport	36,9	33,2	45,4	44,5	41,0
zenét hallgatok	74,6	64,2	68,0	71,0	68,7
rajzolok, festek	4,7	8,0	7,0	9,6	7,8
szerepjátékot játszom	37,0	41,5	39,5	47,9	2,1
lógok a haverokkal	30,7	25,0	27,2	27,3	27,0
baráttal, barátnővel van	45,2	37,5	40,3	39,1	39,7

Összevetve a napi átlagos tanulásra fordított időt iskolában vagy azon kívül, úgy látjuk, a tanulók összességében napi 12 órát töltenek tanulással, ennek csaknem a felét tanórai tanulással, másik felét valamivel szabadabb, választható és változatos keretek között: ezt az iskolában tanórán kívüli, valamint az iskolán kívül és otthon tanulásra fordított idő adja. A községi tanulók esetében valamivel kevesebb a tanórai tanulásra fordított idő is, még kevesebb azonban a tanórán kívüli összes tanulásra fordított idő körükben. Nem pusztán a tanulásra fordított idő tekintetében van jelentős különbség az átlaghoz viszonyítva, hanem a házimunka mennyiségében is, mivel a községi tanulók jóval több időt töltenek hétköznap is házimunkával.

Ez összességében arra enged következtetni, hogy egészen másként strukturálódik a községi tanulók ideje, egészen más életmódba ágyazódik a tanulás a községi tanulók körében, mint a tanulók többségének esetében. A községi tanulók életében a munkának jelentős szerepe van, a tanulás mellett (sőt, bizonyos értelemben a tanulás helyett) idejük nagy része házimunkával telik. Jelentős még a szabadidőben mutatkozó különbség a községi tanulók és a többség között: több időt töltenek szabadidős elfoglaltsággal a községi tanulók, mint a többiek.

A tanulás komoly ösztönzője lehet a tanulmányi verseny. Tanulmányi és sportversenyen a tanulók hasonló (37 százalék körüli) arányban vesznek részt, ritkábban egyéb versenyeken és vizsgázáson. Tanulmányi versenyre leggyakrabban a megyei jogú városok tanulói mennek, ezeken a kisvárosi tanulók vesznek részt a legritkábban, gyakori azonban körükben a sportversenyeken való részvétel. A községekben élő tanulók a tanulmányi versenyeken átlag alatti, a sportversenyeken azonban átlag feletti arányban vesznek részt. (12. táblázat)

12. táblázat. Ebben a félévben részt vettél-e a következő események valamelyikén? (%)

	Budapest N=171	megyei j.v. N=453	egyéb v. N=542	község N=544	átlag N=1710
tanulmányi verseny	36,3	43,3	39,6	28,9	36,8
sportverseny	28,1	28,3	45,6	37,9	36,8
egyéb verseny	17,5	19,2	21,4	15,4	18,5
vizsgázás, bemutatón való részvétel	11,7	9,9	10,2	5,9	8,9
felvételi előkészítő foglalkozás	6,4	2,4	5,7	3,1	4,1

Jelentős esélykülönbség forrása lehet a nyelvtanulási lehetőségek léte vagy hiánya is. A nyelvtanulásban a vártnál kisebb az eltérés a községekben lakó tanulók és az átlag között. A kérdezett tanulók fele németet, fele angolt tanul, átlagosan heti három órában. A községben lakó tanulók túlnyomó többsége azonban németet tanul, szintén átlag heti há-

rom órában, valamivel kisebb részük angolt, átlagosan heti két és fél órában. A német túlsúlya esetükben összefügghet lakóhelyük földrajzi helyzetével: a kisebb településekből álló településhálózat Észak-Magyarország kivételével elsősorban a Dunántúl nyugati és déli részére jellemző (Vas, Zala, Veszprém, Baranya megyék).

Tanulmányi eredmények, évismétlés

Tanulmányi eredmény szempontjából, a félévi átlagosztályzatot vizsgálva a tanulók átlagosan a közepes és a jó határán helyezkednek el (3,71). Településkategóriánként vizsgálva jelentősebb határt az 5000 fő feletti települések jelentenek: ez alatt 0,24–0,05 tizeddel alulmaradnak az osztályzatok az átlagtól, afelett meghaladják. Ha hihetünk az osztályzatoknak, a legjobban a kisvárosi és a megyei jogú városi iskolákban tanulnak a diákok (3,81), a legkevésbé jól a községekben (3,56).

Az év végi bukások aránya összességében közel 9 százalékos, ennél jóval alacsonyabb az évismétlésre bukók aránya, s jóval nagyobb a félévi bukások aránya. Szembeszökő a különbség az egyes iskolák között településtípusok mentén: a fővárosban sokan buknak félévkor, de már jóval kevesebben (végül csak 2 százalék) évvégén. A községekben sokan buknak félévkor is és évvégén is, viszont viszonylag kevesen buknak évismétlésre. (13. táblázat)

13. táblázat. Megbuktál-e? (Igenrel válaszolók %-a)

	Budapest N=190	megyei j.v. N=460	egyéb v. N=537	község N=550	átlag N=1737
igen	5,3	9,2	5,2	13,1	8,7
ebből: évismétlésre	2,1	4,6	2,4	5,5	3,9
félévkor	18,3	14,3	13,0	20,1	16,2

Középfokú továbbtanulási aspirációk

Abban a kérdésben, hogy középfokon milyen programtípusban fognak továbbtanulni, a 7. osztályos tanulók (vagy szüleik) 89 százaléka már döntött, 21 százalék azonban még nem tudta, hogy hova fog jelentkezni. Azok esetében, akik már döntöttek a középfokú továbbtanulásról, az első helyen megcélzott középfokú intézmények között első helyen áll a szakközépiskola, de szorosan követi a gimnázium, szakiskolák viszont csak elvétve fordulnak elő. Jellemző eltérések figyelhetők meg azonban a település mérete szerint: a városokban (10 ezer fő feletti településeken) tanulók valamivel nagyobb arányban törekednek gimnáziumba, az ez alatti méretű településeken a szakközépiskolába igyekvők aránya nő meg. A községekben tanulóknak azonban csak negyede menne gimnáziumba, körülbelül kétszázéde inkább a szakközépiskolát választaná. Figyelemre méltó, hogy a bizonytalanok arányát tekintve is jelentős a településtípus hatása: míg a községekben 30 százalék körüli a még gondolkodók aránya, az ennél nagyobb településeken 20 százalék alatt marad. (14. táblázat)

14. táblázat. Milyen középiskolába fogsz első helyen jelentkezni?

	első helyen		második helyen	
	község	átlag	község	átlag
nem tudom	30,0	21,4	44,8	35,3
gimnáziumba	23,1	31,2	14,3	20,9
szakközépiskola	38,7	34,6	28,4	28,6
szakiskola	7,2	6,0	11,2	8,4
nem jelentkezem	0,9	0,8	1,4	1,5
már gimnáziumba jár	–	6,0	–	5,3

Bár a 7. osztályos tanulóktól még messze van annak eldöntése, hogy a középiskola elvégzését követően mit szeretnének csinálni, gyakran már erről is van elképzelésük. A középiskola elvégzését követően feltűnő, hogy minden tanulócsoporthoz egyértelműen továbbtanulna: átlagosan a tanulóknak több, mint a fele, 53,7 százaléka szeretne továbbtanulni. A továbbtanulás irányát tekintve az egyetem és a főiskola hasonló arányban fordul elő, településtípus szerinti bontásban azonban kitűnik, hogy az egyetemre törekvők inkább a nagyobb városok tanulói közül kerülnek ki, a kisebb városokban már egyértelműen a főiskolára igyekvők vannak túlsúlyban. A munkába állás mint alternatíva sem jelentéktelen azonban, átlagosan a tanulók negyede számol ezzel, s a településtípus szerint haladva kitűnik, hogy egyre inkább ezzel (is) számolnak a tanulók, a községekben tanulók közül minden harmadik a munkába állást tervezi. (15. táblázat)

15. táblázat. A középiskola után várhatóan mit fogsz csinálni?

	Budapest	megyei v.	egyéb v.	község	átlag
továbbtanulok egyetemen	31,6	35,8	26,8	17,0	26,6
továbbtanulok főiskolán	21,9	24,2	29,1	29,3	27,1
munkába állok	11,6	18,7	19,8	33,3	22,9
dolgozom is, és tanulok is	22,6	15,3	16,6	16,1	16,7
külföldre megyek	6,5	1,0	1,6	0,2	3,3
egyéb	1,9	2,1	2,7	0,9	1,9

A továbbhaladás, iskolai pályák főbb jellemzői a 9. évfolyamon

Iskola, lakóhely, iskolaválasztás

A kutatásban módunk nyílt arra, hogy az általános iskolai 7. évfolyamos tanulók mellett, ha erősen korlátozott számban is, de a középfokú intézményekben tanuló 9. évfolyamos tanulókkal is megismerkedhessünk. A 9. évfolyamon tanulók már túl vannak egy nagyon jelentős iskolaváltáson, ennek mértéke és iránya különös fontosságú a további alternatívák, lehetőségek szempontjából. A 9. évfolyamon a tanulók egyharmada gimnáziumba jár, csaknem a fele szakközépiskolába és egyötöde szakiskolába. A községi tanulóknak azonban csak töredéke jár gimnáziumba (szerkezetváltó gimnázium nem fordul elő köztük), kétharmada szakközépiskolába, s több, mint egynegyede szakiskolába – az átlagot majdnem 10 százalékkal meghaladó arányban. Bár nem azonos a két évfolyamon vizsgált tanulócsoporthoz, mégis megkövethető a tényleges továbbtanulási irányok összevetése a korábban elemzett szándékokkal. Az átlagra vonatkozó tendenciákból úgy tűnik, hogy a bizonytalankodók jelentős része a szakközépiskolákban tanult tovább, a gimnáziumba törekvők a terveikhez hasonló arányban mentek valóban gimnáziumba. A gimnáziumi továbbtanulás szempontjából leginkább a budapesti és a nagyvárosi tanulók tudták elképzeléseiket megvalósítani, a kisvárosi tanulók a tervezettnél nagyobb, a községi tanulók pedig annál jóval kisebb arányban kerültek be valóban gimnáziumba. (16. táblázat)

16. táblázat. Jelenleg hova jársz?

	Budapest	megyei v.	egyéb v.	község	átlag
4 oszt. gimnázium	21,6	14,7	31,9	6,8	21,7
6+8 oszt. gimnázium	16,1	13,1	9,5	-	12,0
szakközépiskola	56,7	52,0	36,5	65,9	47,9
szakiskola	5,5	20,0	22,3	27,3	18,4
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Középfokon már jóval kisebb arányban vannak a tanulók között, akik azon a településen laknak, ahol tanulnak (43 százalék), legkevésbé azonban a községi tanulók esetében jellemző ez (19,2 százalék). Az iskolába érés átlagos ideje a legtöbb a fővárosi tanulók esetében (44 perc), ezt követi a községek tanulói számára szükséges idő (29 perc), a megyei jogú városok és az egyéb városok tanulói esetében az iskola és az otthon közötti közlekedésre fordított idő 27,4, illetve 27 perc.

A középfokú iskola választásában fontos szempont, hogy sikerül-e a tanulóknak az általuk leginkább kívánatosnak tekintett képzési irányra, tagozatra, szakirányra – azaz az első helyen megjelölt intézménybe – bejutniuk, vagy csak második, harmadik helyen – ami feltehetően nagyobb távolságot jelent az eredeti elképzelésektől, s nagyobb kompromisszumot kíván. A tanulók többsége, csaknem 80 százaléka az első helyen megjelölt intézménybe került, különösen igaz ez a megyei jogú városokra és az egyéb városokra. Legkevésbé a községi tanulókra jellemző ez, akiknek 43 százaléka másutt tanul, mint ahová az első helyen jelentkezett. A kérdezett tanulók többsége (91,3 százaléka) később sem változtatott osztályt – a községi tanulók többsége kivételével, akiknek majdnem az egyötöde módosított (17,6 százalék), vagy erre kényszerült, s jelenleg más osztályban tanul, mint ahol elkezdte. A módosítás irányáról sajnos nincs további információk. (17. táblázat)

17. táblázat. A jelenlegi iskolát első helyen választottad?

	Budapest	megyei v.	egyéb v.	község	átlag
igen	65,5	84,2	84,0	56,9	79,7
nem	34,5	15,8	16,0	43,0	20,3
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A középfokú intézményekben tanulók szempontjából szintén fontos kérdésnek ítéltük, hogy a tanulók szeretnek-e iskolába járni. A tanulók háromnegyede szeret iskolába járni, csak 25 százalék nyilatkozott úgy, hogy nem nagyon, vagy egyáltalán nem szeret. A községi tanulók között hasonló arányban vannak, akik szeretnek és akik nem szeretnek iskolába járni, s igen figyelemreméltó, hogy a községi tanulóknak csaknem a fele nem szeret! Összevetve a motiváltságot a 7. évfolyamosok körében tapasztalattal, úgy látszik, a községben élő tanulók körében valamelyest nőtt azok aránya, akik nem szeretik az iskolát. (18. táblázat)

18. táblázat. Szeretsz-e ebbe az iskolába járni?

	Budapest	megyei v.	egyéb v.	község	átlag
nagyon	24,0	22,5	22,1	12,0	22,3
eléggé	47,0	56,3	50,1	40,0	52,0
nem nagyon	18,0	18,8	24,3	36,0	21,0
egyáltalán nem	11,0	2,4	3,6	12,0	4,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Időfelhasználás

Az időfelhasználás jellemzői közül elsősorban a házimunkára fordított idő mennyiségét és arányát elemeztük, ebben mutatkozik a legnagyobb eltérés a tanulócsoportok között: a községi tanulók hétköznap is jelentős időt töltenek házimunkával, ennél a hétvégi házimunka kevesebb valamivel. Míg a többi tanulócsoport inkább a hétvégén foglalkozik a házimunkával, a községi tanulók hét közben töltenek ezzel több időt, mintegy 4 órát.

Az iskolai tanórak átlagos száma 6,2, a legnagyobb óraszám a hét közepére esik (szerda, csütörtök), a hét eleje könnyebb, a hét vége (péntek) a legkönnyebb, ha csak az óraszámok alakulását vesszük figyelembe. A kisvárosi iskolákban a hétfő jelenti a csúcspontot,

Budapesten a kedd. A községekben a szerda kivételével mindennap alacsonyabb az óraszám az átlagnál, körülbelül fél órával marad alatta. (19. táblázat)

19. táblázat. Iskolai tanórák napi óraszama (átlagok)

	Budapest N=225	megyei v. N=673	egyéb v. N=454	község N=52	átlag N=1404
hétfő	5,77	6,33	6,50	6,02	6,29
kedd	6,38	6,22	6,21	6,09	6,24
szerda	6,07	6,41	6,44	6,36	6,36
csütörtök	6,28	6,35	6,39	5,67	6,33
péntek	5,83	5,80	5,73	5,59	5,78
napi átlag	6,07	6,22	6,25	5,95	6,20

A házi feladat elkészítésével körülbelül két órát töltenek átlagosan a tanulók, a hét végén többet. A hétköznapokon a tanulásra fordított idő hasonlóképp alakul, a legkönnyebb nap a péntek. A községi tanulók egy negyed órával kevesebbet tanulnak, mint az átlag mind hét közben, mind a hét végén. Szembetűnő, hogy körükben kevésbé kiegyensúlyozottan alakul hétköznap a tanulás, s hét végén is csak vasárnap fordítanak erre több időt. (20. táblázat)

20. táblázat. Házi feladat készítésével, otthoni tanulással töltött idő (átlagok)

	óra	község perc	együtt	óra	átlag perc	együtt
hétfő	1,55	27,50	120,5	1,95	27,11	144,10
kedd	1,46	29,62	117,2	1,95	28,13	145,10
szerda	2,00	28,00	148,0	1,92	28,14	143,30
csütörtök	1,61	36,43	133,0	1,95	27,93	144,90
péntek	1,45	22,50	109,5	1,77	25,22	131,40
szombat	1,82	30,00	139,2	2,12	26,94	154,10
vasárnap	2,19	20,00	151,4	2,22	28,91	162,10
hétköznap átlag	1,61	28,80	125,6	1,90	27,30	141,76
szabadnap átlag	2,00	25,00	145,3	2,20	27,90	158,10
átlag	1,73	27,72	131,3	1,98	27,48	146,43

Az otthon házimunkával eltöltött időben nagyon megnő a különbség a községi tanulók és az átlag között. Különösen jelentős az eltérés hétköznap, amikor a tanulók erre általában kevés időt fordítanak (körülbelül 2,5 órát), a községekben élő tanulók azonban láthatóan igen sok időt töltenek ezzel (csaknem 4 órát), többet, mint a hét végén. A hét végén többet dolgoznak a ház körül a többiek, több, mint három órát töltenek ezzel, a községi tanulók ennél ugyan jelentősen többet, de a hétköznap ezzel töltött időnél jóval kevesebbet. Éppen fordított tehát a helyzet a két csoport esetében: a községekben élő tanulók hét közben sokat dolgoznak, s hét végén bár kevesebbet, az időt ekkor nem több munkára, hanem inkább több szórakozásra fordítják. A tanulók többsége ezzel szemben hét végén végez több házimunkát, s ekkor valamivel kevesebb a szabadidejük, mint hétköznap – jórészt azért, mert ugyanakkor többet tanulnak. (21. táblázat)

21. táblázat. Otthon házimunkával töltött idő, hétköznapon és szabadnapon (átlagok)

		óra	házimunka perc	együtt	óra	szabadidő perc	együtt
hétköznap	község	3,53	30,33	242,1	6,33	28,57	408,4
	átlag	2,31	26,75	165,3	5,65	28,99	367,9
szabadnap	község	3,43	25,00	230,1	11,92	25,00	740,2
	átlag	3,03	26,83	208,6	12,24	27,79	340,3

A nyelvtanulásban megfigyelhető különbség a községi tanulók és a többiek között a 9. évfolyamon nagyon jelentőssé válik: míg a tanulók átlagosan 75–80 százaléká jellemzően mind angol, mind német nyelvet tanult tanórai keretek között (igen magas, négy óra körüli vagy afeletti óraszám), addig a községi tanulók csak kisebb része tanulja mind az angol, mind a német nyelvet (s csupán heti három órában). A 9. évfolyamon is valamivel jellemzőbb a német nyelv tanulása, amely – szemben az angollal – ritkán tanórán és iskolán kívül is előfordul.

Tanulmányi eredmények, évismétlés

Az osztályzatok tantárgyankénti elemzése azt mutatja, hogy a tanulók leginkább a készségtárgyakban teljesítenek jól, viszonylag kedvező még az idegen nyelvek és a pályaorientációs tárgy eredményessége is. A közismereti tárgyakban már jóval gyengébbek, s különösen azok a természettudományos tantárgyakban és a történelemben. A községekben lakó tanulók hasonlóak, de szinte mindenből gyengébbek valamivel: átlagosztályzatuk hét tárgyból gyengébb a közepesnél. Két tantárgy volt, amelyben a községi tanulók jobbak, mint az átlag: a magyar irodalom és a testnevelés.

A középfokú intézmények 1. évfolyamán elért félévi tanulmányi eredmény a közepes és a jó közé esik, hasonlóan az általános iskolai eredményhez. A középfokú iskolai bizonyítvány azonban számottevően rosszabb lett az általános iskolai bizonyítványnál. A tanulók mindenütt körülbelül hasonló arányban rontottak, kivéve a községben lakó tanulókat, akik ugyan a legrosszabb (közepes) eredményeket tudják felmutatni, de ehhez képest már nem rontottak lényegesen a következő évfolyamon. Ez a némileg meglepő tény két lehetséges következtetést enged meg: egyfelől, hogy a községi általános iskolákban realisabb osztályozási gyakorlat érvényesül, mint a többi általános iskolában, másfelől, hogy azok a szakközép-, illetve szakiskolák, amelyekbe a községekből kikerülő tanulók nagy arányban járnak, az általános iskolákhoz hasonlóan enyhébben ítélik meg tanulóik teljesítményét, mint a többi középfokú iskola. Sajnos a rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé a kérdés egyértelmű megválaszolását. (22. táblázat)

22. táblázat. A 8. osztályos és a jelenlegi év végi bizonyítvány (átlagok)

	8. évfolyam átlag	9. évfolyam átlag
Budapest	3,62	3,24
megyei jogú város	3,87	3,43
egyéb város	3,90	3,48
község	3,11	3,09
átlag	3,82	3,40

A bukás félévkor igen magas arányú a 9. évfolyamon, különösen a fővárosban és a községekben. Az év végi bukás már nem kiugró, de jelentős az évismétlésre bukott tanulók aránya, különösen a községi tanulók körében. A mulasztott tanulási napok száma átlagosan 10, ami különösen a községi tanulók esetében jelentős (13), de magas a fővárosban tanulók között is (11,9). (23. táblázat)

23. táblázat. Megbuktál-e? (Iggennel válaszolók %-a)

	Budapest	megyei. v.	egyéb v.	község	átlag
félévkor	40,1	24,8	26,7	42,3	28,9
év végén, de nem ismételt évet	6,8	3,3	5,1	11,5	4,8
év végén és évet is ismételt	9,4	5,6	7,2	13,5	7,1

Továbbtanulási, elhelyezkedési aspirációk

A 9. évfolyamon a tanulók egyharmada tudja pontosan, hogy mit akar csinálni a középfokú iskola befejezését követően, valamivel több, mint 10 százalék egyáltalán nem tudja, 56 százaléknak hozzávetőleges elképzelései vannak. A legtudatosabbnak éppen a kistelepesti általános iskolákból kikerülő tanulók bizonyulnak, körükben 70,8 százalék azok aránya, akik már pontos vagy hozzávetőleges elképzeléssel rendelkeznek jövőjükre vonatkozóan. Igaz, ez a „tudatosság” nagy valószínűséggel ered abból a tényből, hogy ezek a tanulók inkább járnak olyan iskolatípusba (szakiskolába), amely eleve kevesebb alternatívát kínál a végzést követően. (24. táblázat)

24. táblázat. Mennyire van pontos elképzelésed arról, hogy mit szeretnél csinálni? (%)

	Budapest	megyei. v.	egyéb v.	község	átlag
pontosan tudom	31,3	29,9	30,1	37,5	30,4
körülbelül tudom	37,1	39,1	37,7	33,3	38,0
még egyáltalán nem tudom	13,3	14,3	13,5	6,3	13,6
többféle elképzelésem is van	18,4	16,7	18,7	22,9	17,9
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az iskola elvégzése után a kérdezett tanulók többsége továbbtanulást tervez, kevesebben gondolnak a szakmatanulásra és az elhelyezkedésre, s hasonló arányban ezek kombinációira. A községi tanulók csoportja az egyetlen, amely számára a továbbtanulás nem igazán vonzó alternatíva, ők szívesebben kezdenének dolgozni vagy tanulnának szakmát, bár az átlagnál valamivel nagyobb arányban tudják elképzelni, hogy a munka mellett tanuljanak. Ez természetesen nagymértékben következik abból, hogy körükben találhatóak a legnagyobb arányban azok, akik érettségit nem adó iskolatípusba, szakiskolába járnak (27 százalék), amely eleve nem nyújt más lehetőséget. A továbbtanulást tervezők aránya azonban így is az átlaghoz közel eső arányban meghaladja a kifejezetten továbbtanulásra felkészítő gimnáziumokba járók arányát (a különbség 18,1 százalék a községi tanulók, 21,2 százalék az átlag esetében). (25. táblázat)

25. táblázat. Az iskola elvégzése után mit szeretnél csinálni? (%)

	Budapest	megyei. v.	egyéb v.	község	átlag
továbbtanulni	52,9	56,0	57,5	24,9	54,9
szakmát tanulni	13,5	10,8	13,8	22,4	12,7
dolgozni	14,9	15,3	16,3	32,7	16,1
tanulni és mellette dolgozni	9,3	10,0	6,8	8,2	8,7
dolgozni és mellette tanulni	5,5	5,9	4,2	8,2	5,3
egyéb	3,8	2,0	1,5	4,1	2,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Összegzés

Az elemzés végén összevetettük a két vizsgált évfolyam tanulóit abból a szempontból, hogy az iskolázás, továbbhaladás szempontjából fontosnak ítélt pontokon hogyan alakul a helyzetük a tanulók átlagával összevetve, mely területeken van komolyabb eltérés, hol kerülnek az általunk vizsgált tanulók a tanulók átlagához képest jóval kedvezőtlenebb helyzetbe, s esetlegesen nem kívánt kényszerpályára. (26. táblázat)

26. táblázat. Továbbhaladás szempontjából jelentős tényezők alakulása a két évfolyamon (%)

	Község	Átlag
<i>7. évfolyam</i>		
Helyben lakik	87,60	82,30
Iskolaválasztás (milyen arányban valódi választás)	11,60	31,40
Tagozatos iskolába jár	5,90	26,30
Horizontális változtatás előfordult	26,30	32,30
Motiváltság (szeret iskolába járni)	61,70	67,70
Tanulásra fordított idő együtt (óra/nap)	11,62	11,91
Tanulmányi versenyen való részvétel	28,90	36,80
Tanulmányi eredmény	3,56	3,710
Bukás félévkor	20,10	16,20
Évismétlés	13,10	8,70
Továbbtanulási elképzelések (még nem tudja)	30,00	21,40
Továbbtanulási szándékok (érettségi adó iskolatípus)	61,80	65,70
<i>9. évfolyam</i>		
Érettségi adó iskolatípusba jár	72,70	81,60
Első helyen jutott be	56,70	79,70
Horizontális változtatás előfordult	17,60	8,70
Motiváltság (szeret iskolába járni)	52,00	74,30
Bukás félévkor	42,30	28,90
Évismétlés	13,50	7,10
Továbbtanulási szándékok (tovább szeretne tanulni)	24,90	54,90
További elképzelések (már pontos elképzelése van)	37,50	30,40

Ha a fenti adatok alapján rekonstruálni próbáljuk a jellemző iskolázási utakat a két csoport esetében, az alábbi kép rajzolódik ki. A községi általános iskolák tanulóit dominánsan jellemzi, hogy hasonló arányban laknak az iskola településén, jellemzően azonban nem választhattak általános iskolát, s nem járnak tagozatos, azaz emelt szintű oktatást kínáló osztályba sem. Jellemzően ugyan inkább szeretnek iskolába járni, de tanulásal összességében valamivel kevesebb időt töltenek, mint az átlag, mind tanórán, mind azon kívül, több időt fordítanak viszont házimunkára és szabadidős elfoglaltságokra, mint a többség. Jellemzően nem vesznek részt tanulmányi versenyeken, az iskolát a közepesnél valamivel jobb bizonyítvánnyal végzik el. Továbbtanulási elképzeléseik kevésbé kialakultak, de ők is inkább az érettségi adó iskolatípusba igyekeznek, hasonlóan a többséghez. Kevésbé jellemző azonban körükben, hogy első helyen be is jutnának oda, ahova eredetileg szerettek volna, részben feltehetően ez az oka, hogy nagy arányban változtatnak a bejutást követően, horizontálisan. A középfokú iskolában már jóval kevésbé érzik jól magukat, mint az általános iskolában, kiugróan sok körükben a félévi bukás, de gyakori (az általános iskolához hasonló mértékű) az évismétlés, és nem ritka a hiányzás. Távlabbi elképzeléseik inkább a munka világa felé mutatnak. Súlyos tanulási problémákkal a csoport legalább 13 százaléka küzd.

A tanulók átlagos csoportjának harmada választott általános iskolát, egynegyedük járt tagozatos (emelt szintű) oktatást biztosító iskolába, sokan innen továbblépnek, feltehetően szerkezetváltó gimnáziumokba. Iskolába szeretnek járni, sokan tanulmányi versenyeken is kipróbálják magukat, munkaterhelésükben jelentős a tanórán és az iskolán kívüli elfoglaltságok aránya is. Jó eredménnyel végzik el az általános iskolát, s érettségi adó iskolatípusba törekednek, ahová az első helyen dominánsan be is kerülnek. A középfokú iskolákba szeretnek járni, jobban kedvelik ezen az évfolyamon az iskolát, mint az általános iskolában, módosítás, horizontális változtatás nem jellemző rájuk, az évismétlés is ritkábban fordul elő körükben, mint az általános iskolában. Távlabbi elképzeléseik többségükben a továbbtanulás irányába mutatnak,

pontosan körvonalazott elképzelés nélkül. Tanulási problémákkal a csoport 7–8 százaléka küzd.

Ha a két csoport iskolázási pályáját összevetjük, jelentős különbségeket az alábbi pontokon találunk. Az általános iskolai tanulmányok során a különbség a leginkább az iskolaválasztás lehetőségében mutatkozik meg, amely eldöntötte azt is, hogy tagozatos iskolába járhatott-e a tanuló, vagy normál osztályba. A következő jelentős különbség a tanulási elképzelésekről való tudatosságban figyelhető meg: a községi tanulók még jóval nagyobb arányban nem tudták az általános iskola 7. évfolyamán, hogy milyen irányban mennének tovább. Különösen jelentős a különbség a középfokra való átlépés során és a középfokú tanulmányok alatt. A községi tanulók jóval kisebb arányban jutnak be abba a középfokú intézménybe, ahová jelentkeztek, s jóval nagyobb arányban tanulnak érettségig nem adó iskolatípusban, szakiskolában. Részben talán ennek a következménye, hogy igen jelentős – és a 7. évfolyamozhoz képest is megnövekedett – az iskolába járni nem szerető, feltehetően motiválatlan tanulók aránya. A következő ponton, a tanulmányi problémákon, a félévi bukások és az évvisméltések arányán pedig minden bizonnyal ez is lecsapódik – ez szintén rendkívüli mértékben megnövekedett a 7. évfolyamhoz képest, s ezenközben az átlagtól való távolság is növekedett. Ebből adódóan is természetesnek látszik már a következő ponton megfigyelhető jelentős különbség: a felsőfokú továbbtanulási szándék csak egy kisebb részüket jellemzi, többségben inkább dolgozni szeretnének, s a munka világa felé orientálódnak – azaz a középfokról kilépve már nagy valószínűséggel végleg elválnak útjaik a „mainstream”-től.

Irodalom

- Forray R. Katalin (1992): Általános iskolai sikertelenség aprófalvas térségekben. In: Forray R. Katalin – Kozma Tamás: *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Akadémiai, Budapest.
 Vári Péter (1997, szerk.): *A Monitor '97 vizsgálat főbb eredményei*. Kézirat. OKI KK.

Az Iskolakultúra könyveiből